МИХАИЛО ШЋЕПАНОВИЋ (Београд)

ОНОМАСТИЧКА ТЕРМИНОЛОГИЈА И НОРМА

Послије седам ономастичких конференција у југословенским оквирима (ЈОК), једанаест свезака (односно томова) Ономатолошких прилога (ОП), на стотине расутих ономастичких радова наших аутора по разним листовима и часописима, те тринаест свезака (све до скора заједничке нам) едиције „Onomastica Jugoslavica" (OJ), дјелују помало забрињавајуће ријечи једног од наших водећих ономастичара: „Ономастичке теорије ни одраније, ни до данас, као посебне, па и као лингвистичке дисциплине још увијек нема, или је барем нема у једном научно фундираном облику. Такође, нема ни изграђене приближно уједначене методологије у раду" (Вујичић 1994: 157).

Ово је довољно адекватна чињеница за образложење п о т р е б е за оваквим насловом реферата. Наиме, ако хоћемо ономастику као лингвистичку, и не само лингвистичку дисциплину, онда нам је неопходна „научно фундирана" ономастичка теорија, а њу ћемо имати тек онда када се њоме озбиљније позабавимо, тј. кад урадимо ваљане терминолошке приручнике и неопходна методолошка упутства. То би били темељници за стварање теоријских премиса о ономастици и њеним проблемима. Овако, морамо се и даље угледати на претходнике из словенског и вансловенског свијета, копирати њихову терминологију и пресликавати њихове методолошке обрасце. Због тога је и грађа коју доносимо и од заборава спасавамо често непотпуна, неадекватно приређена и граматички недовољно информативна[1]. О методологији ономастичких истраживања вриједи говорити посебно и шире. Овдје ће бити ријечи једино о терминолошкој слици и проблематици српске ономастике: развојној (досадашњој) – и

[1] Усамљен, али користан прилог проблему теорије и посебно методологије ономастичких радова даје узгредно Р. Марojевић (1982: 146–155). Пошто се ради о приказу (ОП II), дакле о ономастичкој пракси, ауторове примједбе су уједно и слика стања у већини домаћих радова. Јер, како је примијећено, уз топониме се „не наводе ознаке које би указивале на род, број и деклинационе специфичности... [јер] у неким примјерима оне су скоро неопходне, *без њих се грађа тешко може користити*" [курзив М.Ш.].

садашњој, колико простор дозвољава. Тај приступ је и одредио структуру овога чланка.

I

Као свака млада наука и ономастика је своје терминолошке обрисе добила касно. На оснивачкој сједници Међународне комисије за словенску ономастику (МКСО) у Кракову 1959. Ј. Свобода предлаже да се уради компаративна ономастичка терминологија, како би дошло до њеног уједначавања и како би биле избјегнуте све видније разноликости. Деценију касније, самопрегором истог аутора, појављује се Soustava a terminologie slovanské onomastiky (1971), а потом 1974, на засиједању Поткомисије за терминологију, дате су смјернице за обраду текста какав се појавио у књизи *Основни систем и терминологија словенске ономастике* (Видоески 1983: 36). Књига је урађена, бар како читамо у предговору, према темељним начелима које је предложио Ј. Свобода, па их преносимо у цјелини:

1) у основној терминологији не треба одступати од интернационалне терминологије, већ досљедно задржати ту терминологију: *-оним* (*антроп-*, *топ-* итд.) за појединачна властита имена, *-онимија* за скуп тих имена, *-ономастика* за њихова истраживања.

2) између лингвистичке и географске (земљописне) терминологије требало би да влада склад.

3) терминологију не треба оптеретити посебним ознакама за све врсте објеката (*урбаноним, лимноним* и сл.); неки новосачињени термини (*бионим, абионим*) имају углавном ознаке тих именских основа.

У *Основном систему и терминологији словенске ономастике* термини су дати на чешком, словачком, пољском, лужичкосрпском, руском, украјинском, бјелоруском, словеначком, македонском, бугарском, њемачком и „хрватскосрпском". Подвлачим *на хрватскосрпском* јер тамо стоји скраћеница (хс) испред сваке групе термина, па је у том слиједу хрватски термин дат латиницом а српски ћирилицом. То, што се тиче формалног плана. Међутим, за нас овом приликом важнији је, свакако, садржајни план овог и оваквог терминолошког система. Ево због чега. На 83. страни читамо: *osobno ime*; *лично име*. Дакле, са јасно урађеном подјелом између хрватског и српског језика у „заједничком" српскохрватском. Разлика је ишла – од лексичког лика термина до фонетског, да би наши „знаменити" терминолози успјели да успоставе и овакве терминолошке разлике: „хрватски" су термини: *дječje ime, dječačko ime, djevojačko ime*; а „српски" *дечје име, име дечака, име девојке*. Дакле, ијекавски рефлекс јата је одлика хрватског језика (!). Можда није наодмет и овдје да се подсјетимо „безазлених" покушаја екавизације српског етничког и говорног простора. (О томе је било ријечи на једном од наших претходних скупова[2]).

---

[2] Видјети: Зборник радова са научног скупа у Никшићу *(И)јекавица и књижевнојезичка норма*. – ВиО 3. Подгорица, 1994.

Видимо, даље, да је термин *привидни антропоним* српски термин а хрватски *pseudoantroponim*, мада се овај термин појављује у радовима већине наших ономастичара који пишу на српском језику. Истина, нема препрека да, како смо их некад називали, варијантна обиљежја каткад могу бити мећници и у овом послу. Тако би Хрватима припадао термин *козмоним* а нама *космоним*, али не видим никаквог разлога да термину *denotat* тражимо синтагматски еквивалент *предмет именовања*, и што би овај термин, као интернационализам, више био хрватскији или обрнуто.

С друге стране, знамо да нијесу српски термини рађени по скоро препознатљивој енгеловској шеми[3]: *onimijski prežitak* (супстратно име), *imenska prevedenica* (преведено име), *utrnuće imena* (ишчезавање имена), *itrnuto vlastito ime*, *obavijest vlastitog imena*, па – *prišvarak* (шаљиво властито име) и, на крају, *pokraćeno ime, čestotno.*

Вратимо се за моменат трећем начелу о ваљаности словенске ономастичке термонологије које је зацртао Свобода, а које гласи да – *терминологију не треба оптеретити посебним ознакама за све врсте објеката* (урбаноним, лимноним и сл.).

Увидом у српски дио ове терминологије уочавамо да је међу 210 предложених ономастичких термина бар половина до данас неупотребљена у радовима српских ономастичара, да за преко 90% предложених термина немамо адекватан примјер српског онима, већ примјери иду овим редом: фиктоним: „фиктоним – *измислено сопствено име со цел да се прикрие, замаскира правилното име на даден објект*". Уз овај термин немамо примјера ни на једном од словенских језика, јер очито – није за њим било ни потребе, па нема разлога да га имамо у српској терминологији. Следећи термин на који обраћамо пажњу је *псеудоним*, са дефиницијом на македонском (иначе дефиниције су дате на македонском, руском и њемачком): *фиктоним за лице*, поткријепљен примјером и из „хрватско-српског" *Мате Балота* (чакавски пјесник Мијо Мишковић).

Шта би на све ово рекао Ђуро Даничић, чијим је свесрдним залагањем РЈА постао данас незаобилазан источник ономастичке грађе!?

У овако „сроченом" и систематизованом *Основном систему и терминологији словенске ономастике* очито је, да је све урађено да се у том систему умањи мјесто српског језика, да се, чак, и уз нападно хрватизиран предговор, истакне предност хрватског. Остаје да се уради ваљана анализа терминолошких одредница српског језика у овом систему, да се поткријепе адекватним примјерима и да се, поштујући начела Ј. Свободе – реконструише препознатљива ономастичка терминологија српског језика.

[3] Видјети према: Engel: 1931.

IV

До сада риједак и усамљен покушај сагледавања проблема наше ономастичке терминологије представља рад Данка Шипке (1990: 43–53) *Творбени модели и класификацијско стабло српскохрватске ономастичке терминологије*. Подвлачим: то је покушај сагледавања проблемâ из наше ономастичке терминологије. Аутор је, очито, имао ваљане замисли, али рад темељи на нестабилним полазиштима: посматра „термонологију у цјелини са варијантном разуђеношћу", а не као двије терминологије, мада је то, чак, и концепцијски, и визуелно назначено, што смо у неколико примјера и показали. То је прво.

Друго, прихватање без корекција руске ономастичке терминологије и њено пресликавање на српски ономастички терен, или, како аутор каже, „српскохрватски", узимање без остатака и руских терминолошких рјешења – у најмању руку је узалудан посао[4]. Аутор жели да системом генерисања прилагоди употребљивости овако представљен терминолошки систем. Истина, ту дјелимично и успијева, али само ако се занемаре захтјеви ономастичке праксе. Полазиште ауторова рада да је „темељна подјела ономастичке терминологије, како се то види у Видоески 1983, на термине којима се описује предмет дјеловања и термине за опис и обраду тог предмета" (Шипка 1994: 44) оставља аутора „са стране", удаљава од главног питања. Остаје отворено питање: шта је узроковало такву појаву (подјелу)? Због свега тога рад остаје само – дескрипција формалног плана терминолошке лексике. Јер, ако се обратимо пракси, онда и питање корпуса, и питање методолошког приступа, као и резултати статистичких испитивања који су дати – постају скоро маргинални. Једина корист од радова овакве врсте јесте у томе што се „тако" уз помоћ нових технологија ономастичка терминологија може представити „у прегледнијем и за схватање лакшем облику" (Шипка 1994: 44), а што је опет – већа заслуга технологије.

V

Кад већ помињемо ономастичку праксу, покушаћемо да покажемо како се на њу ослања ономастичка терминологија. Терминологија која се односи на *зоонимију* релативно је малобројна, мада је позната у већини словенских језика. У научној употреби, осим термина *зоонимија*, који означава нову јединицу ономастике, употребљава се термин *зооним* 'властито име за животињу', који је начелно прихваћен у свим словенским језицима. Међутим, у већини радова који обрађују зоонимску проблема-

[4] Чињеница да аутор није (предложене) термине из *Основног система и терминологије словенске ономастике*, који су били предмет анализе, провјерио у радовима српских ономастичара умањује вриједност његових закључака. Нпр. Шипка (1994: 50) користи руски ономастички термин *годоним* (Подољска 1988: 52), занемарује предложени термин х о д о н и м у *Основном систему и терминологији словенске ономастике*, а тиме и чињеницу да је тај термин увелико заживио у радовима наших ономастичара (нпр. само у: ОП V/217 (x4), 218 (x7), 219, 220, 223, 224, 225).

тику чешће је у употреби његово објашњење, тј. синтагматски облик у функцији термина. То је видљиво и у радовима на материјалу српске зоонимије. С друге стране, *Основен систем* (1983: 97) доноси и термине *pseudozoonim* = *привидни зооним* (нпр. *Златна рибица, Пегаз*), који јасно показују да се термин *зооним* користи без замјене, у свом примарном значењу (*Алат, Баљен, Врањока, Шаров*). Ако умјесто употребе термина *зооним* користимо његову синтагматску замјену (објашњење у функцији термина), онда ћемо и умјесто термина *псеудозооним* користити: *привидно име неке животиње*, што би, аналогно томе, значило да је *зооним* – *„право" име домаће или животиње из зоолошког врта.*

На словенском плану овдје се приближавамо руској и украјинској терминолошкој проблематици, гдје се, поред термина *зооним*, користи и лексема *кличка*. Код њих термин *зооним* има ограничену (специјалну) употребу, а лексема *кличка* има полисемички карактер јер се односи и на имена људи (Поротников 1972: 212). Ипак, „термин *зооним* более однозначен, чем термин *кличка*, и по характеру интернационален. Следует к этому добавить, что термин *зооним* употребляется лишь в ограниченном кругу специалистов: им оперируют лингвисты" (Сюсько 1989: 49).

Подољска (1989) у свом рјечнику руске ономастичке терминологије, који се и код нас користи, иза одреднице *зооним* 'вид онима, собственное имя (кличка) животного' доноси још седам термина: *зоонимика, зоонимикон, зоонимски, зоонимија, зооними, антропозооним, топозооним*, које су користили и неки наши ономастичари. Међутим, ради јасноће и правилног разумијевања појава, треба терминолошки прецизирати појмове: *зоонимска истраживања, зоонимски атлас, зоонимски рјечник*, на једној, према – *зоонимном ареалу* као територији распростирања *зоонимије*, на другој страни.

Поставља се овдје и питање односа *зоонима* и *номенклатурног имена*. На материјалу из украјинске зоонимије Сјуско (1989: 52) ово питање разрјешава тако што показује да *грлица* 'дивљи голуб' не може бити *зооним* већ само *номенклатурно име*[5]. Чини нам се да овдје вриједи само додати – у истој номенклатурној класи, назив дате номенклатуре путем семантичке онимизације (у овом случају метафоризацијом) *номенклатурно име* постаје *зооним: Грлица*, овца са одређеном флеком испод врата; забиљежено на неколико пунктова. Што се тиче термина *номенклатурно име* у зоонимији, чини нам се, на основу скромног искуства, да га вриједи замијенити одговарајућим латинским ликом, чиме се у истраживањима постиже јасноћа и прецизност, а избјегава опасност од погрешне синонимске терминолошке везе. С друге стране, свако теоријско разматрање одређеног проблема из зоонимије било ког

[5] „В литературе встречаем и неправильное употребление терминов. Так, Т. И. Вендина [1984: 129] терминологическим сочетанием *зоонимические названия* ошибочно определяет такие явления, как *горлица* 'дикий голубь', *комоница* 'бесплодная кобыла', *нориця* 'полевая мышь' и др., хотя на самом деле это номенклатурные обозначения, а никак не зоонимы" (Сюсько 1989: 52–53).

ареала намеће потребу за новим терминима као што су: *зооосновa, зоонимизација, зооформант, zoonim-kompositа, зоонимикон* и сл., који настају по постојећим моделима и продуктивним творбеним средствима.

Дакле, као млада грана ономастике, са недовољно разрађеном терминологијом, *зоонимија* тек у посљедњих десетак година добија основне терминолошке обрасце, али још увијек недовољно устаљене да би прерасли у стабилан, општеприхваћен систем појмова, чиме би се избјегле забуне и погрешне интерпретације. То се једино може постићи интензивнијим проучавањем дате појаве, у којој ће се искристалисати јасни терминолошки појмови. То, уз остале[6], јасно илуструје термин *зо̏одснова* са колоном самогласника у свом фономорфолошком склопу, са два акцента и уочљивим морфолошким шавом у творбеној структури.

И да закључимо. Српска ономастичка терминологија, кристалисана у контексту општесловенске лингвистичке терминологије, обавезана да сачува вјештачку творевину „српскохрватски и обрнуто" у називу језика, непажњом њених представника добила је опис који не одговара ни лингвистичкој истини, ни ономастичкој пракси. Захваљујући радовима српских ономастичара, искристалисале су се претпоставке за организацију јасног терминолошког система српске ономастике. Тај систем чува особине интернационалности, што олакшава научну комуникацију, али чува и националне језичке одлике (нарочито на морфонолошком и творбеном плану[7]).

Сагледавање терминологије било које научне области немогуће је изван оквира датог језика. Чињеница је да ономастичка терминологија српског језика, и она тек усвојена и она коју ће изњедрити будућа истраживања, мора бити одређена и са дескриптивног, и са структуралног аспекта, али – са чврстим ослонцем у ономастичкој пракси.

ЛИТЕРАТУРА И СКРАЋЕНИЦЕ

Вендина 1984: Вендина Т. И., *Сходства и различия суффиксов* -иц(а) *и* -н(ица) *в славянских языках*, Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования 1981. Москва, 101–138.

ВиО: *Васпитање и образовање*, Подгорица.

Видоески 1983: Видеоски, Б. et. al. *Основен систем и терминологија на словенската ономастика*, МАНУ, Скопје, 1981.

Витковски 1980: Витковский Т., *Проблемы словаря ономастической терминологии*, Перспективы развития славянской ономастики, Москва, 1980.

[6] За потребе овог чланка ексцерпирано је пет свезака Ономатолошких прилога САНУ и на основу увида у ономастичке термине који се тамо јављају показују се јасни типови на семантичко-структуралном плану: 1. преузете сложенице типа *антропоним, епоним, зооним, оним, теоним* и сл.; 2. кованице настале на домаћем терену типа *геотопоним, етнотопоним, изоантропоним*. На структуралном плану преовлађују термини синтагматског типа у којима се ономастички термин јавља као детерминатор.

[7] Види напомену бр. 6.

Вујичић 1994: Вујичић, Д., *Ономастички назив – апелатив, с особитим освртом на сјеверноцрногорску микротопонимију*, VIII ЈОК и 2. лингвистички скуп „Бошковићеви дани", ЦАНУ, Научни скупови 33, Одјељење умјетности 11, 157–162.

Енгел 1931: Engel, E., *Stilkunst*, Leipzig – Wien.

ЈОК: *Југословенска ономастичка конференција* I–VIII: *Прва југословенска ономастичка конференција* (Тиват, 22–24. октобра 1975), ЦАНУ, Научни скупови 2, Одјељење умјетности 2, Титоград, 1976; *Втора југословенска ономастичка конференција* (Скопје, 6–9 октомври 1977), МАНУ, Скопје, 1980; *Treća jugoslovenska onomastička konferencija* (Dubrovnik, 10–13. listopada 1979), ОЈ 10, Загреб, 1982. *Četvrta jugoslovanska onomastična konferenca*, Ljubljana, 1981; *Zbornik referata i materijala V jugoslovenske onomastičke konferencije* (Mostar, 12–15. oktobra 1983), ANUBiH, Posebna izdanja LXX, Odjeljenje društvenih nauka 13, Sarajevo, 1985; *Зборник шесте југословенске ономастичке конференције* (Доњи Милановац, 9–12. октобра 1985), САНУ, Научни скупови XXVII, Одељење језика и књижевности 7, Београд, 1986; *Зборник седме југословенске ономастичке конференције* (одржана у Приштини) није публикован; *Осма Југословенска ономастичка конференција и Други лингвистички скуп „Бошковићеви дани"* (Титоград – Даниловград, 19–21. априла 1990), ЦАНУ, Научни скупови 33, Одјељење умјетности 11, Подгорица, 1994.

Марojевић 1982: Марojевић, Р., [рец. на:] *Ономатолошки прилози II, Београд, 1981*, Зборник за филологију и лингвистику XXV/2, Нови Сад, 146–155.

ОЈ: *Onomastica Jugoslavica*. Glasilo Međuakademijskog odbora za onomastiku 1–13, Ljubljana–Zagreb, 1969–1989.

Подольска 1988: Подольская, Н. В., *Словарь русской ономастической терминологии*, Москва.

Шипка 1994: Шипка, Д., *Творбени модели и класификацијско стабло српскохрватске ономастичке терминологије*, Осма ономастичка конференција и Други лингвистички скуп „Бошковићеви дани", Научни скупови 33, Одјељење умјетности 11, Подгорица, 1994, 44–53.

Mihailo ŠĆEPANOVIĆ

WORTKUNDLISCHE TERMINOLOGIE UND NORM

Zusammenfassung

Nach seinem Einblick in das terminologische System der Onomastiologie wendet sich der Verfasser diesem System aus der heutigen Sicht zu. Dies erreicht er dadurch, daß er Beispiele aus den Arbeiten der zeitgenössichen serbischen Onomasiologen heranzieht, um dem Leser eine pragmatische Stütze zur Erklärung dieser lexikalischen Schicht anzubieten. Gleichzeitig weist der Verfasser mit Nachdruck darauf hin, daß insbesondere die einheimischen Autoren ihre terminologischen Einheiten präzisieren müßten. Der Beitrag weist gleichzeitig auf den internationalen Charakter sowie auf den nationalen Einschlag des onomastiologischen terminologischen Systems im Serbischen hin.